

AKSARAY'DA HAMİDİYE MAHALLESİ'NE ÇERKES İSKÂNİ VE ÇERKESLERİN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

CULTURAL PROPERTIES OF THE CIRCASSIANS AND THE AKSARAY HAMİDİYE DISTRICT IN THE CIRCASSIAN SETTLEMENT

Ayşegül CAN*

Özet

Aksaray en eski tarihlerden beri insanların yerleşiminde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu topraklarda yaşayan yerli halkın yanında, süreç içerisinde yerleşim maksatlı gelen çeşitli etnik kimliklere mensup insan toplulukları da söz konusudur. Çerkesler de Kırım Harbinden sonra Rus baskısıyla Osmanlı topraklarına göç etmek durumunda kalan Kafkas milletlerindedir. Aksaray'a 1877-78 tarihinden itibaren iskân maksatlı gelen Çerkesler için devletin ve halkın yardımı ile Hamidiye Mahallesi kurulmuştur. İskân edilmek üzere gelen Çerkeslerin tamamının iskân edilip edilmediği konusunda net bilgiler ortaya koymak mümkün değildir. Bununla birlikte arşiv belgelerine dayanarak, Çerkeslerin iskânlarının uzun bir zamana yayıldığı söylenebilir. Onlar için kurulan mahalle şehrin tam merkezinde kalmaktadır. Bu sebeple Çerkesler, her ne kadar toplu olarak iskân edilmiş olsalar da, Aksaray'ın yerli halkı ile kültürel etkileşimde bulunmuşlardır. Bu etkileşim her zaman olumlu manada olmamıştır. Zaman zaman yerli ahali ile çatışmalar da yaşamışlardır. Bu durum belgelere Aksaray halkının şikâyet dilekçesi ile geçmiştir. Mahalle günümüzde de varlığını devam ettirmekte ve halk arasında Çerkesler Mahallesi olarak da anılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çerkes, İskân, Hamidiye, Osmanlı, Rus, Aksaray.

Abstract

Aksaray has had a significant place in people's settlement since the earliest dates. In addition to the indigenous people living in these lands, there are also groups of people belonging to various ethnic identities coming to settlement in the process. Circassians are also Caucasian nations who have been forced to emigrate to the Ottoman lands after the Crimean War. For the Circassians who came to Aksaray from 1877-78 for the purpose of settlement, Hamidiye District was established with the help of the state and the people. It is not possible to provide clear information about whether all Circassians sent for resettlement are settled. However, based on archival documents, it can be said that Circassians settled over a long period of time. The neighborhood established for them is in the center of the city. For this reason, even though Circassians had been settled collectively, they had cultural interaction

* Öğretim Görevlisi, Aksaray Üniversitesi, Ortaköy MYO, aysegulcan@aksaray.edu.tr

with the native people of Aksaray. This interaction has not always been positive. The time had conflicts with the people of time. This situation was passed to the documents with the complaint of the people of Aksaray. Hence the neighborhood is also known as the Circassian Quarter among the people, while continuing its existence today.

Keywords: *Circassian, Settlement, Hamidiye, Ottoman, Russian, Aksaray.*

Giriş

Göç; kişilerin daha iyi şartlarda yaşamak amacı ile yerleşik buldukları yeri terk etmek suretiyle meydana getirdikleri yer değiştirme hareketidir.¹ İskân; yerleştirme, mesken, vatan kazandırma anlamlarına gelmekte olup geniş anlamı ile insanların yerleşme eylemine verilen bir isimdir. Bu terim devletlerin ekonomik ve idari durumları ile yakından ilişkili olmakla birlikte büyük oranda toplumu ilgilendirmektedir.² Muhacir ise toplu bir şekilde başka diyara yerleşmek üzere göç eden kişilere verilen isimdir. Osmanlı'da muhacir kavramı; düşmanlardan kaçarak Türk hâkimiyetindeki topraklara sığınan Müslümanlara verilen bir ad olmuştur. Bunlar, mallarını mülklerini savaş alanlarında, yabancı devletlerin baskı ve mezaliminden dolayı, bırakarak Anadolu'ya sığınan kişilerdir.³

Türk tarihinde çok sayıda topluluk muhacir olarak isimlendirilmiştir. Bunlardan biri de çalışmanın ana konusunu teşkil eden ve 1856-1878 tarihlerinden itibaren Rusya'dan Osmanlı topraklarına göç eden Çerkes muhacirleridir. Osmanlı Devleti, Anadolu ve Rumeli'deki topraklarının birçok yerine bu muhacirleri yerleştirmiştir. Aksaray da, Anadolu'daki bu yerleşim yerlerinden biridir.

Aksaray, coğrafi olarak Orta Anadolu'nun Tuz gölü havzasında yer almasının yanı sıra tarihi öneme sahip kuzey-güney, doğu-batı istikametinde uzanan önemli yolların kesişim noktasında bulunmaktadır. Burası, Osmanlı Devleti'nin idaresine 15. yüzyılın ikinci yarısında geçmiştir. Bununla birlikte kesin olarak hangi tarihte geçtiği konusu ise tartışmalıdır. İbrahim Hakkı Konyalı, bunun hicri tarihin miladi tarihe çevrilmesindeki sıkıntıdan kaynaklandığını düşünmüştür. Bazı tarihçilerin bu tarihi 1470-1471 şeklinde verdiğini ancak kendisinin doğru tarih olarak Aşıkpaşazade'nin belirttiği 1469-1470'leri kabul ettiğini kaydetmiştir. Osmanlı idaresine girmesinden günümüze kadar geçen sürede şehrin idari taksimatında çeşitli değişiklikler

¹ Nedim İpek, "93 Muhacerati", *Osmanlı*, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.661.

² Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s.111; Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı*, C.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 581.

³ Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s.1435; İpek, "93 Muhacerati", *Osmanlı*, C.IV, s.661.

meydana gelmiştir. Şehrin idari taksimatına dair ilk bilgi ise 1476 tarihine aittir ve Osmanlı idaresine geçtikten sonra uzun dönem Karaman eyaletine bağlı olarak kalmıştır.⁴ Karaman eyaletine ait ilk vakıf defterinde Aksaray vilayet olarak kaydedilmiştir. Öte yandan 1483 tarihli Karaman eyaleti ikinci vakıf defterinde Aksaray'dan kaza olarak bahsedilmesi ise 1476 tarihindeki idari durumunun da kaza olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Aksaray için sancak terimi ilk kez 1516 yılına ait 58 nolu Tımar Defteri'nde geçmiştir.⁵ 1864 Vilayet Nizamnamesi ile de Konya vilayeti Niğde sancağına bağlı bir kaza şeklinde kayda geçmiştir.⁶ Günümüzdeki il statüsünü 1989 yılında alan Aksaray'ın idari statüsünde, Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi'nde de değişiklikler meydana gelmiştir. 14 Ekim 1920'de müstakil bir liva, Kanuni Esasi ile livaların vilayete dönüştürülmesi ile 21 Mart 1921'de vilayet, 20 Mayıs 1933'te Niğde'ye bağlı bir kaza olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷

Bu çalışmada ise XIX. yüzyılın son çeyreğinde Aksaray'a iskân edilen Çerkes muhacirler ve bununla birlikte başlayan iskân süreçleri ele alınmıştır. Çerkeslerin yerleşimi için kurulan Hamidiye Mahallesi, Osmanlı Devleti zamanında dönemin padişahı, Sultan Abdülhamid'in ismine izafeten kurulmuş olup, günümüzde de hâlâ aynı adla varlığını sürdürmektedir.

Böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasındaki en önemli etken ise günümüzde Aksaray'da *Çerkesler Mahallesi* ve Osmanlı padişahı Sultan Abdülhamid'in ismiyle anılan bir yerin olmasının zihinlerde yarattığı *neden bu isimler?* Sorusu olmuştur. Diğer yandan Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Çerkeslerin Aksaray'a iskân edilmek maksadıyla gönderilmeleri ve onlar için bir mahalle kurulmasından bahseden çok sayıda belgenin bulunması da bu konunun ele alınıp incelenmesini önemli bir hale getirmiştir. Ancak hepsinden daha da önemlisi, Aksaray'da halen bu Çerkeslerin soyundan gelen ailelerin yaşıyor olması ve bunlardan bir kısmı ile bir sözlü tarih çalışması yapabilmek imkânının bulunması, incelemenin yapılması konusunda açıkçası bizi

⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, C.I, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1974, s.468-469.

⁵Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Tablet Kitabevi, Konya 2005, s.32,36.

⁶1868-1906 yılları arasında yayınlanan Konya Vilayet Salnameleri Aksaray kazasının nüfus, hane, vergi, ekonomik ve askeri durumlarına dair ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bk. *Salnâme-i Vilayet-i Konya*, (Konya Vilayet Matbuatı), (no): 477-501; Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatı*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1945, s.165.

⁷Ayrıntılı bilgi için Bk. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).30.18.01.01.1.14.2; *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.V, 14 Ekim 1920, s.60-62; *TBMM Kanunlar Dergisi*, I. Dönem, 81. Birleşim, C.I; *Düstur*, Tertip:3, C.I, s.196-199; *Ceride-i Resmîye*, 7 Şubat 1921; BCA.30.18.01.02.34.18.7.

heyecanlandırmış ve konuya daha farklı bir perspektif kazandırma şansı kaybedilmek istenmemiştir.

Çalışmada konu ile ilgili olarak yapılmış araştırma ve inceleme eserlerinin yanı sıra ağırlıklı olarak arşiv belgeleri kullanılmıştır. Arşiv belgelerinden, Çerkeslerin Aksaray'a geldikleri tarihler, hane sayıları, iskânın gerçekleşme süreci, bunlara yapılan yardımlar ve yeni bir mahallenin oluşturulma süreci hakkında bilgiler edinilmiştir. İnceleme sırasında, temelinde kişilerin anıları olan ve bu anılar sayesinde tarihçilerin araştırmalarını dayandırdıkları belgelere tamamlayıcı bir katkı sağlayan sözlü tarih yöntemi de kullanılmıştır.⁸ Söz konusu yöntemle, hiçbir şekilde yazılı kaynaklara geçmemiş bilgiler ortaya çıkarılabileceği gibi bir olaya daha geniş açıdan ve farklı pencerelerden bakabilme imkânına da kavuşulabilir. Ayrıca bu yöntem sayesinde yeni çalışma alanlarının keşfedilmesiyle, tarih yazıcılığının alanın genişlemesine katkı sağlanabilir. Sözlü tarih çalışmaları konu ya da kişi odaklı olmak üzere ikiye ayrılmıştır.⁹ Çalışmada takip edilen yöntem konu odaklı sözlü tarih araştırması olmuştur. Bu sebeple öncelikle konu ile ilgili araştırma yapılmıştır. Daha sonra Hamidiye Mahallesi Muhtarlığına gidilmiş ve mahallede hali hazırda ikamet etmekte olan Çerkesler hakkında bilgi istenmiştir. Buradan belli ailelerin iletişim bilgilerine erişilmiştir. Bu aileler ile yapılan telefon görüşmelerinde, kısaca konunun içeriğinden bahsedilmiş ve kendilerinin bu konudaki hatıralarına başvurulmak istendiği iletilmiştir. Ancak bu aileler nazik bir şekilde bu teklifi geri çevirmişlerdir. Bu kişilerin görüşme talebini güven sorunundan dolayı reddetmiş olabilecekleri kanaati oluşmuştur. Bu sebeple referans kişiler üzerinden görüşme talebi iletilmesine karar verilmiştir. Nihayet bu sayede altı kişiden randevu alınabilmiştir. Bu bağlamda randevu alınan altı kişiden biri kendisi Çerkes olmayan ancak çocukluğu Çerkesler arasında geçmiş ve halasının Çerkes bir aileye gelin gitmesi ile gelenek ve göreneklere aşina Maide İleri olmuştur. Bir diğeri ise Kayseri yöresine iskân edilen Çerkes bir ailenin kızı olan ve evliliği dolayısıyla Aksaray'da yaşamaya başlayan Figen Barış Tosun'dur. Geriye kalan dört kişi ise kendisi ya da anne babası Hamidiye Mahallesi'nde yetişmiş Melahat Kulak, Cavit Yazar, Selahattin Özilli ve Semih Kulak'tır. Bu kişiler ile yapılan ön görüşmede konunun çerçevesi kısaca çizilmiştir. Akabinde bu şahıslar ile mahallede bulunan evler, burada ikamet eden Çerkes aileleri, Çerkeslerin Aksaray'ın yerli halkı ile ilişkileri, gelenek ve göreneklerine dair

⁸ Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Çev: Bilmez Bülent Can, Alper Yalçınkaya, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s.8.

⁹*Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu*, Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2006, s.5,10; Paul Thompson, *Geçmişin Sesi*, Çev: Şehnaz Layikel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.5,7.

bilgilerin verildiği mütalaalar gerçekleştirilmiştir. Bu esnada sözlü tarih çalışmalarının en önemli bilgi kaydetme yöntemi olan, ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Daha sonra kaydedilen bilgiler çözümlenmiş ve tekrar görüşme gerektiren durumlar ortaya çıkmıştır. Yeni sorular ve sorunlar üzerinden tekrar mülakatlar yapılmıştır.

Birinci Bölüm: İskân

I. Çerkeslerin Osmanlı Devleti'ne Göçü ve Yerleştirilmeleri

Kuzey Kafkasya'nın Azak ve Karadeniz sahilleri ile buraya yakın dağlık ve step arazi Çerkeslerin yaşadıkları topraklardır.¹⁰ Daha geniş ifadeyle Çerkesler, 1763-1864 Kafkas-Rus savaşlarına kadar, batıda Karadeniz kıyılarından doğuda Sunja Nehri, kuzeyde Azak Denizi'nden güneyde Kafkas Dağlarına kadar olan 100.000 km²'den daha geniş bir alanda yaşamışlardır. Osmanlı, 1475'te Kefe ve Azak kalelerinin yanında Taman yarımadasını zapt etmiştir. Böylece bölgede Ceneviz kolonilerinin hâkimiyeti son bulurken Kırım Hanlığı da Osmanlı idaresine girmiştir.¹¹ Fatih Sultan Mehmed zamanında, 1475-1479 tarihlerinde, Osmanlı idaresine giren bu topraklar dönem dönem Osmanlı-Rus mücadelelerine ev sahipliği yapmıştır. Çerkesler ise bu mücadelelerde Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Fakat bu mücadeleler yetersiz kalmış, Çerkeslerin yaşadıkları yerler, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşları sonunda imzalanan Edirne Antlaşması ile Rusya'ya geçmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin Çerkesler üzerindeki hükmü de son bulmuştur.¹² Ancak Çerkesler, Rusya'ya karşı mücadele etmeye devam etmişlerdir.

Rusya, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tek uluslu bir toplum inşa etmek amacıyla Rusçada *Rusifikatsiya* olarak geçen Ruslaştırma siyasetine ayrı bir önem vermiştir.¹³ Bununla birlikte Rusya, 1853-1856 Kırım Savaşı döneminde Çerkeslerin ayaklanmalarının Kafkasya ve Karadeniz iletişim hatlarına tahmin ettiğinden daha fazla zarar vereceğini düşünmüştür. Bu sebeple Kafkasya'yı bunlardan temizlemediği sürece güneye inmesinin zor olacağını düşünmüş, Kırım Savaşı'nın hemen ardından Kafkasya'daki Çerkes direnişini durdurmayı ve onları bölgeden uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Böylece Osmanlı Devleti'ne Kafkaslardan ilk kitlesel Çerkes göçü 1856

¹⁰ Mustafa Oral, "Sultan II. Abdülhamit Döneminde Bir "Çerkes Tarihi" Yazılması Girişimi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VII, S.16-17, 2008, s.71.

¹¹ Mirza Bala, "Çerkesler", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C.III, 1977, s.381.

¹² Sadık Müfit Bilge, "Çerkesler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.Ek-I, 2016, s.289-292.

¹³ Mustafa Tanrıverdi, "Kafkasya'da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başları)", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, 2017, s.541.

yılında başlamıştır. Rusya ve Osmanlı arasında Çerkeslerin göçü meselesi ile ilgili 1856 ve 1862 yıllarında olmak üzere iki anlaşma yapılmıştır. Kitlesel manadaki göçler 1862 yılının sonlarına doğru tekrar başlamış, 1863-1864 kışından itibaren en yoğun seviyesine ulaşmıştır. 1864 baharı itibariyle Kafkaslardan gelen muhacir sayısı 400.000'i bulmuştur.¹⁴ Nitekim kitlesel göçler, 1877-78 Osmanlı Rus Harbi sonrasında, Rusya'nın işgal ettiği topraklarda *Ruslaştırma ve göç ettirme* politikasını uygulamasıyla devam etmiştir. Bu politika, Rus olmayan Hristiyan unsurların uzun vadede Ruslaştırılması için mümkün görülürken, Türk ve içinde Çerkeslerin de bulunduğu Müslüman unsurlar için mümkün görülmemiştir.¹⁵ Rusya, bu unsurlara karşı şiddet ve zor kullanarak buldukları toprakları terk etmeleri politikasını takip etmiştir. Bu şekilde boşalan topraklara Rus Kazakları ve köylüleri yerleştirilmiştir. Böylece Rusya Kafkasya'da geniş kolonizasyon hareketini de başlatmıştır.¹⁶

Osmanlı Devleti ise topraklarına gelen muhacirleri iskân ederken bölgenin durumuna göre stratejiler belirlemek durumunda kalmıştır. Mesela, Rumeli'ye Hristiyan nüfusuna karşılık Müslüman nüfusunu dengelemek için, Tuna nehrinin güneyine Rus saldırısına karşı bir savunma hattı oluşturmak amacıyla muhacir sevk ve iskân etmiştir.¹⁷ Anadolu'da, muhacir çoğunluğunun oluşmasının (aşiretlerde olduğu gibi) memleketin iç güvenliğini tehlikeye atacağı düşünülmüştür. Bu sebeple muhacirler, Anadolu'ya iskân edilmek istenmemiştir. Ancak devlet, muhacir akınının devam etmesi ve Rumeli'de iskân edilecek arazi kalmaması sebebiyle bu kararını tam olarak uygulama fırsatı bulamamıştır. Nitekim muhacirler, Anadolu'ya da iskân edilmişlerdir.¹⁸ Devletin iskân politikası dönemin siyasi ve ekonomik durumuna göre şekillenmiştir. 1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nin neticelenmesinden sonra, Rumeli'den Anadolu'ya Çerkesler ve Tatarlar dışında muhacir sevki yasaklanmıştır. Bu tarihten önce Rumeli'den Konya'ya gelmiş olan muhacirlerin ise Rumeli'de elde kalan topraklara gönderilmeleri ya da memleketlerine iade edilmeleri istenmiştir. Bu durum Konya'daki mahalli

¹⁴Kemal H. Karpat, "Avrupalı Egemenliğinde Müslümanların Konumu Çerkeslerin Sürgünü ve Suriye'deki İskânı", *Çerkeslerin Sürgünü 21 Mayıs 1864 (Tebliğler, Belgeler, Makaleler)*, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara 2001, s.83-84; Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yayınları, Ankara 2010, s.88.

¹⁵İpek, "93 Muhacerati", s.662; Süleyman Erkan, "Dramatik Bir Sürgün Hikâyesi", *Çerkeslerin Sürgünü 21 Mayıs 1864 (Tebliğler, Belgeler, Makaleler)*, Kafkas Derneği Yayıncılık, Ankara 2001, s.164.

¹⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Türk Tarih kurumu Basımevi, Ankara 1999, s.332.

¹⁷Mehmet Yılmaz, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası", *Osmanlı*, C.IV, 1999, s.602.

¹⁸ Yılmaz, "İskân Politikası", s.595.

idarelerde iskân istenen Çerkeslerin de bir gün tekrar gönderilebileceği düşüncesine yol açmıştır. Mahalli idareler bu sebeple Çerkeslerin iskân işlerini yavaştan almıştır. Ayrıca muhacirlerin de yevmiyelerinin kesilmemesi için yerleşmeye yanaşmamaları iskân işlerini büyük oranda yavaşlatmıştır.¹⁹

Muhacirlerin gereğine göre iki şekilde iskân edilebilecekleri kararlaştırılmıştır.

1. Her köy ve kasabaya alabildiği kadar hane iskân edilecektir. Muhacirlerden yardıma muhtaç olanların ziraat araç gereçlerini tedarik edinceye kadar yerli halkla ortaklık yaparak ya da yardımlar ile geçimlerini sağlamaları temin edilecektir.

2. Uygun arazi bulunan yerlerde muhacirler için köyler kurulacak, bu köylerin oluşturulmasında ve hanelerin inşasında halktan yardım toplanacaktır. Yardımın mümkün olmadığı durumlarda her hanenin inşası iki yüz elli kuruşu geçmeyecek şekilde devlet tarafından karşılanacaktır.²⁰

Çerkes göçleri belli bir düzene ya da formaliteye göre yapılmadığı için bu husustaki istatistiksel bilgiler yetersiz kalmıştır. Bu sebeple Osmanlı topraklarına göç eden Çerkes sayısı ile ilgili net bir rakam mevcut değildir. Ancak genel olarak verilen rakamlar 1862-1870 yılları için 600.000 ile 2.000.000 civarındadır. Bunların büyük kısmı deniz yolu ile gelirken, küçük bir kısmı ise karadan dağları aşarak Doğu Anadolu'ya ulaşmıştır.²¹

3 Ekim 1882'de İstanbul ve Rumeli'den Anadolu'nun belirlenen vilayetlerine gönderilen muhacirlerin düzenli olarak yerleştirilmeleri için Ali Kemal Paşa²² görevlendirilmiştir. Bu hususta Paşa'ya 20 maddelik bir talimat verilmiştir. Bu talimat ile muhacirlerin sevk ve iskân edildikleri vilayet

¹⁹ Mehmet Yılmaz, "Konya Vilayetinde Muhacir Yerleşmeleri 1854-1914", (doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s.151.

²⁰Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzâtı (Y.PRK.KOM), 1/26.

²¹ Karpat, "Çerkeslerin Sürgünü ve Suriye'deki İskânı", s.85; Kemal H. Karpat, *Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s.169-170; Saydam, *Kafkas Göçleri*, s.90.

²² Ali Kemal'in doğum yılı konusunda çeşitli ihtilaflar olsa da, 1867 ya da 1869 yıllarından birinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Esnaftan Hacı Ahmet Hamdi Efendi'nin oğludur. Paris'te İkdâm gazetesinde muhabirlik, Brüksel'de Sefaret Kâtipliği, Dâru'lfünun ve Mekteb-i Mülkiye'de dersler vermiş, Peyâm ve Peyâm-ı Sabah gazetelerinde yazılar yazmış, İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi olup, Mütareke döneminde Damat Ferit Paşa hükümetlerinde İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. Bu süreçte Ali Kemal Bey, Milli Mücadelenin karşısında yer almıştır. İstanbul'da yakalanıp Ankara'ya götürüldüğü esnada İzmit'te halk tarafından linç edilmiş ve 1922 yılında vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Faruk Gezgin, *Ali Kemal Bir Muhafifin Hikâyesi*, İsis Yayıncılık, İstanbul 2010, s.14,66,139,158,218; Ali Kemal, *Ömrüm*, Yay. Haz. Zeki Kunalp, İsis Yayıncılık, İstanbul 1985, s.15.

merkezlerinde *Muhacirin İskân Memuru* namıyla memur ve bunların yanında birer de kâtip bulundurulması istenmiştir. Ayrıca bu zamana kadar gelen muhacirlerin iskân olup olunmama durumu, olunmadı ise sebeplerini gösterir bir defterin hazırlanması talimatı verilmiştir. Bir vilayetteki memurun görevden alınması ya da memur bulunmaması durumunda burada bulunan diğer memurlara İstanbul'daki Muhacirin Komisyonu'nu muhacirlerin durumu ile ilgili bilgilendirmeleri söylenmiştir. Muhacirlerin iskân ve yerleşme masraflarının hazinenin sıkıntıda olmasından dolayı bu kurumu bir yükten kurtarmak amacıyla her türlü olasılığın araştırılması emredilmiştir. Vilayetlerde bulunan vali ve kaymakamların asıl vazifelerinin muhacirlerin iskânlarını zamanında temin etmek, huzur ve rahatlarını sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Muhacirlerin arasında verilen arazilerden dolayı bir anlaşmazlık çıkması durumunda ise olayın kanunlara uygun bir şekilde çözülmesi arzusu beyan edilmiştir. Akrabası bulunan muhacirlerin mümkün mertebe akrabaları ile aynı yerlere iskân edilmelerine dikkat edilmesi istenmiştir. Boş kalan yerlere kaza ve kasabalardan muhacir getirilerek iskân edilebilecekleri belirtilmiştir. Ailelerden birbirlerinden ayrı kalanlar varsa, bunların ailelerinin ya da kabilelerinin isimleri, lakapları İstanbul gazetelerinde ilan edilerek birbirlerini bulmalarına yardımcı olunması kaydedilmiştir.²³ Hükümet, bu konuya çözüm olması için az olan muhacirlerin çok olanların yanına iskân edilmeleri kararını almıştır.²⁴

Devlet, topraklarına Kafkasya'dan gelen Çerkesleri toplu olarak yerleştirme politikası²⁵ gereği olarak arazisi uygun yerleri tespit ettirmiştir. Nihayet, 16 Mayıs 1885'te gelen Çerkes muhacirleri için 10 vilayette 9. 000 kişilik yer belirlenmiştir. Bu 10 iskân mahalli içerisinde 300 hanelik uygun yeri ile Konya vilayeti ve ona bağlı olan Merkez, Teke ve Niğde sancakları bulunmaktadır.²⁶ 1886yılı itibarıyla Çerkes muhacirleri Kafkasya'dan gelmeye devam etmişlerdir. Bunlar Giresun, Samsun, Sinop iskelelerinden hareketle, Kastamonu, Konya, Ankara, Sivas ve Mamuretülaziz vilayetlerine

²³COA, Y.PRK.KOM, 3/70.

²⁴ COA, Y.PRK.KOM, nr.1/26.

²⁵ Arşiv belgelerinde Çerkes muhacirlerinin çoğunluğunun toplu olarak iskân edildikleri belirtilmesine rağmen bazı kaynaklarda bu konu ile ilgili tam tersi görüşlere de tesadüf edilmiştir. Buna göre, Osmanlı Devleti aynı etnik gruptan Müslüman unsurların bir arada bulunmasını devletin iç huzuru ve disiplini açısından sakıncalı görmüştür. Bu sebeple Çerkesleri de parça parça yerleştirmeyi uygun görmüştür. Hatta Çerkesleri, kırsal alan ve çölde Hicaz Demiryolu için tehlike arz eden Arap, Kürt, Türkmen aşiretlerine karşı tampon olarak kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Karpat, "Çerkeslerin Sürgünü ve Suriye'deki İskânı", s.96.

²⁶Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Yıldız Sadaret Resmî Maruzât Evrakı (Y.A.RES), 29/27. Bu dönemde Aksaray'da Niğde Sancağına bağlı bir kaza olduğundan, sancağa gelen muhacirlerin bir kısmı da Aksaray'a iskân edilmiş olmalıdır.

sevk edilmeye devam ederken eğer gerekirse başka iskân mahallerinin araştırılması kararlaştırılmıştır.²⁷

22 Ekim 1890'da Hariciye Nezareti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen tezkirede Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına göç edecek 9100 kişinin hareket edecekleri bilgisine yer verilmiştir. Bu kişilerin hareketlerinden önce çocuk ve yetişkin sayıları ile beraberlerinde getirecekleri hayvan ve eşya miktarının önceden bildirilmesi istenmiştir.²⁸ Nitekim bu tarihten kısa bir süre sonra, 5 Kasım 1890'da, adı geçen kafilenin İdare-i Mahsusa vapurları ile taşınması kararlaştırılmıştır. Ancak bunların bir noktaya kadar acentelerin vapurları ile gelip ardından da İdare-i Mahsusa vapurlarına aktarılmasının muhacirler açısından birtakım sıkıntılara sebebiyet vereceği düşünülmüştür. Bu yüzden sadece acente vapurları ile aktarmasız olarak gelmelerine karar verilmiştir. Bu durumun taşıma ücretinde cüzi miktarda fazlalığa sebep olmasına rağmen acentenin bu farkı kaldırmaya ikna edilemediği takdirde, belirttiği ücretin kabul edilerek muhacirlerin tek vasıta ile sevk edilmelerinin uygun olduğu belirtilmiştir.²⁹

II. XIX. Yüzyılda Aksaray'a Çerkes Göçü ve İskânı

Osmanlı Devleti Kafkasya ve Kırım'dan iskân maksatlı gelen Çerkes muhacirlerini, Rumeli'de Müslüman nüfusunun artmasının arzu edilmesinden dolayı Rumeli ve Dobruca bölgelerine yerleştirmek istemiştir. Diğer taraftan, bölge halkının ekonomik olarak muhacirlere yardım etme olasılığının Anadolu halkından daha yüksek olması da bu karara katkı sağlamıştır. Fakat gerek, burada yer sıkıntısı çekilmeye başlanması gerekse de Çerkes muhacirlerinin Anadolu'ya iskân edilmek istemeleri üzerine bunlar, Rumeli'de bekletilmeksizin Anadolu'ya sevk edilmişlerdir.³⁰ Buna rağmen 1876 yılına kadar Osmanlı Devleti'ne göç etmiş olan Kırım ve Kafkasya muhacirlerinin önemli bir kısmı Rumeli'de iskân edilmişlerdir. Berlin Antlaşması ile Rumeli topraklarının büyük bölümü Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Rumeli'de işgale uğramamış Türk topraklarında biriken muhacirler, mahalli idareler tarafından iskân edilmeye uygun yerlere yerleştirilmişlerdir.³¹ Ancak buradaki muhacir yoğunluğunun yoğunluğun artması ile Çerkes muhacirler Anadolu'ya

²⁷Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Dâhiliye Nezareti Mektûbi Kalemi (DH.MKT), 1371/43.

²⁸Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), İrade Hariciye (İ.HR), 319/20566.

²⁹COA, DH.MKT, 1778/73.

³⁰Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS),16/649.

³¹ Erkan, "Sürgün Hikâyesi", s.169.

sevk ve iskân edilmeye başlanmıştır. Anadolu'da öncelikli olarak gönderildikleri yerler Ankara, Sivas ve Konya³² yöreleri olmuştur.

24 Temmuz 1890'da Konya'ya gelen Çerkes muhacirlerinin sayısı yetişkin, çocuk, erkek ve kadın olmak üzere 9100 olarak belirtilmiştir.³³ Ancak bu kadar çok sayıdaki muhaciri toplu halde yerleştirecek araziye bulmak mümkün olmamıştır. Bu yüzden muhacirlerin yakınlık durumuna göre yerleştirilmelerinin masrafça daha ucuza geleceği düşünülmüş, fakat ikna edilemedikleri görülmüştür.³⁴ Aradan geçen sekiz yıllık süre zarfında, 11 Eylül 1888, Konya vilayeti ve Niğde sancağında çok sayıda Nogay, Çerkes ve Tatar muhaciri yerleştirilmiştir. Artık bu bölgeye gönderilecek muhacirlerden arabacılık, hamallık yapan ve akrabalık ilişkisi dışında sanat ve ziraat ehli olanların gönderilmesinin faydalı olacağı belirtilmiştir.³⁵

Konya vilayeti dâhilinde Çerkeslerin yerleşmek üzere gönderildikleri yerlerin arasında Niğde Sancağına bağlı Aksaray kazası da bulunmaktadır.³⁶ Burası ile birlikte Paşa Dağı bölgesindeki Aktaş, Paz Çayırı, Küpler, Kısalar, Çöpler ve Yenikapı³⁷ gibi yerlere beş yüz haneden fazla nüfus iskân edilmiştir.³⁸

1. Hamidiye Mahallesi ve Aksaray'a İskân Edilen Çerkesler

Çerkes muhacirlerinin geldikleri tarih itibarı ile iskânları hemen gerçekleştirilememiştir. XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin iç ve dış koşullar sebebiyle sonunun hazırlandığı bir dönem olarak tanımlanabilir. Siyasi ve ekonomik açıdan yaşanan sıkıntılara yönetim alanındaki belirsizlikler ve çekişmelerin de eklendiği bir zamanda Osmanlı topraklarına iskân ve istihdam beklentileriyle çok sayıda muhacirin gelmesi şartları iyice zorlaştırmıştır.³⁹

³² 1864'ten itibaren Aksaray'ın Konya vilayeti dâhilinde Niğde Sancağına bağlı olmasından dolayı buraya gelecek Çerkeslerin iskân işlemleri bu idari merkezler üzerinden yürütülmüştür. Ancak konu bütünlüğünü bozmamak adına Konya'ya gelen Çerkeslere fazla değinilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Yıldız Sadaret Husûsi Maruzât Evrakı (Y.A.HUS), 242/6; COA, DH.MKT, 1545/4; COA, DH.MKT, 1778/38; Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), İrade Dahiliye (İ.DH), 1200/93898.

³³COA, Y.A.HUS, 242/6.

³⁴Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Şurâ-yı Devlet (ŞD), 1706/7.

³⁵COA, DH.MKT, 1545/4.

³⁶COA, ŞD, 1706/7.

³⁷ Bu semt ya da mahalle isimleri bugün Aksaray'da mevcut olmadığı gibi yapılan araştırma ve görüşmelerde bu isimlere rastlanmamıştır. Aktaş, Kastamonu Eyaleti'ne bağlı nahiye, kaza olarak geçmektedir. Bk. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2006, s.19.

³⁸Saydam, *Kafkas Göçleri*, s.135.

³⁹ Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımının etkisiyle Osmanlı topraklarındaki yabancı azınlıklar isyan hareketlerine girişmişlerdir. Bu isyanlar sonucunda 1829'da

Bu zor şartlara bir de göç esnasında ulaşımda yaşanan güçlükler eklenmiştir. Aksaray Hamidiye Mahallesi'nde ikamet etmiş Çerkeslerden Cavit Yazar⁴⁰, bu konuda kendisine aktarılan bir bilgiyi paylaşmıştır. Buna göre, 1960'larda vefat eden dedesinin halasından duyduğuna göre, Çerkeslerin Kafkaslardan Osmanlı topraklarına olan yolculuklarında gemilere kapasitesinden fazla kişinin binmesinden dolayı yolculuk esnasında denize düşenlerin olduğunu ve bunların arasında bir hamile kadının da bulunduğunu aktarmıştır.⁴¹

Çerkeslerin Aksaray'a geldikleri en erken tarih 1877-78 yıllarına denk gelmektedir. İskân maksatlı gönderilen bu Çerkes muhacirlerinin kimisi doğrudan Rusya'dan gelmiş, kimisi ise Rumeli'ye daha önce iskân edilen Çerkeslerden oluşmuştur.⁴²

Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Romanya, Karadağ bağımsızlığını kazanmış ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmışlardır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin zayıflığını gözler önüne sermiştir. Bu sebeple İngiltere Osmanlı Devleti'nin ayakta kalması için göstermiş olduğu destekten vazgeçmiş ve devletin enkazından en büyük payı alma çabasına girişmiştir. 1878 Berlin Konferansı ve Antlaşması neticesinde Osmanlı Devleti 28.510 km² toprak kaybetmiştir. Aynı yıl İngiltere Kıbrıs'ı 1882'de ise Mısır'ı almıştır. 1879'da Bosna-Hersek Avusturya'ya bırakılmak zorunda kalmıştır. 1881 Muharrem Kararnamesi'yle devletin gelirlerinin önemli bir bölümü yabancı ülkelerdeki alacaklıları temsilen kurulan Duyun-u Umumiye İdaresi'ne verilmiştir. Dış siyasette bunlar olurken iç siyasette, 31 Mayıs- 31 Ağustos 1876 tarihleri arasında Osmanlı tahtında Abdülaziz, V. Murat değişiklikleri yaşanmış ve nihayet anayasal düzene geçileceği vaadi ile II. Abdülhamid tahta çıkmıştır. Oda, anayasanın kendisine verdiği yetki ile 13 Şubat 1878'de meclisi feshetmiştir. Bundan sonra devlet içinde hürriyet mücadelesi adı altında anayasanın yeniden yürürlüğe koyulması için mücadeleler dönemi başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s.51,54; Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, 23. Basım, s.46; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s.495,503,515,523.

⁴⁰Cavit Bey, baba tarafından Çerkeslerin Abzeh boyundan olduğunu söylemiştir. Ailesinin Kafkasya'dan geldikten sonra Ilgın'a iskân edildiklerini belirtmiştir. Dedesinin, babasını ve annesini küçük yaşta kaybetmesi üzerine halasının Aksaray'da mukim Çerkes Musa Efendi ile evlenmesi üzerine dedesinin de bu vesile ile Aksaray'a geldiğini aktarmıştır. Böylece dedesinin çocukluğunun Aksaray'daki Çerkeslerin buldukları Hamidiye Mahallesi'nde geçtiğini ve yetişkin olduktan sonra Aksaray'a iskân edilen Çerkeslerden olan babaannesi ile evlendiğini dile getirmiştir. Cavit Bey, 65 yaşında ve emekli doktordur.

⁴¹Cavit Yazar, 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlaci Mahallesi'nde yapılan görüşme.

⁴²COA, İ. DH, 1374/32 künyeli arz tezkiresinde Aksaray'a Rusya'dan gelen Çerkeslerden bahsedilirken; COA, DH.MKT, 2742/86 künyeli tahriratta ise Rumeli'den gelen Çerkeslerden bahsedilmektedir.

Aksaray kazasına iskân edilmek üzere gönderilen Çerkesler için 1892 yılında 28hane⁴³ inşa edilmiş ve bu hanelerden bir mahalle teşkil edilmiştir.⁴⁴ Çerkesler için oluşturulan bu mahalleye isim verilmesi meselesi birtakım yazışmalar sonucunda neticelenmiştir. Çerkes muhacirleri için inşa edilen 28 hanenin oluşturduğu mahalleye dönemin padişahı Abdülhamid'e izafeten *Hamidiye* isminin verilmesi düşünülmüştür. Bu durumu konu edinen ilk yazışmayı Aksaray kazası kaymakamlığı tarafından Niğde mutasarrıflığı vasıtasıyla Konya vilayetine gönderilen tahrirat⁴⁵ oluşturmaktadır. Vilayet de bu tahriratın bir suretini Muhacirin Komisyonuna iletmiştir. Komisyonun mevzuu uygun görmesinden sonra Konya vilayetinin 24 Şubat 1892'de Dâhiliye Nezareti'ne durumu anlatan bir tahrirat yollaması ile yazışmalar başlamıştır.⁴⁶ Mahallenin ismine dair padişah iradesi aynı yılın 10 Ağustos tarihine aittir.⁴⁷ Ancak bu irade öncesinde mahallenin durumu ile ilgili birtakım yazışmalara rastlanmıştır. Şûra-yı Devlet, daha önceden, Konya vilayetinden mahallenin konumunun köy ve kasabalara uzak olmasını istemiştir. Vilayet, verdiği cevapta adı geçen yerin Aksaray'ın içinde yer alıp, etrafının yerli mahallelerle çevrili olduğunu beyan etmiştir.⁴⁸ Nitekim mahallenin kurulması ve isimlendirilmesi hususunda bilinen yazışmalar 24 Şubat 1892'den önce başlamıştır. Aynı yılın 10 Ağustos'unda padişahın iradesi ile sonuçlanmıştır.

7 Mayıs 1890 tarihinde mahalle henüz kurulmadan önce Mehmet Elmalı adında bir şahsın Konya vilayetine gönderdiği arzuhalde, belirtilen tarih itibarıyla Aksaray'da 150 Çerkes hanesi bulunduğu ve bunların iskân edilmediği bilgisine ulaşılmıştır. Durum vilayet tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁴⁹

Belgelerde Çerkeslerin Aksaray'a iskân maksatlı geldikleri en erken tarih 1877-78 arasına denk geldiğine daha önce değinilmiştir. Hamidiye

⁴³Nedim İpek, Kafkasya'dan gelen muhacirler için Anadolu'nun çeşitli yerlerinde köy ve mahalleler teşkil edildiğini ifade etmiştir. Bu köy ve mahalleleri bir tabloda göstermiştir. Bu tabloda Aksaray, 28 Çerkes hanesi için oluşturulan Hamidiye Mahallesi ile yer almıştır. Ancak tablodaki bilgide dair herhangi bir tarih belirtilmemekle birlikte bilginin kaynağı da verilmemiştir. bk. Nedim İpek, "Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.VI, 1991, s.126.

⁴⁴COA, İ.DH, 1296/20; COA, DH.MKT, 2361/ 88.

⁴⁵ Bu tahriratın aslına ulaşılamadığı için gönderildiği tarih bilinmemektedir. Ancak Konya vilayetinin 24 Şubat 1892'de Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta bu durumdan bahsedilmektedir. Bk. COA, ŞD, nr.1717/24.

⁴⁶COA, ŞD, 1717/24.

⁴⁷COA, İ. DH, 1296/20.

⁴⁸COA, ŞD, 1717/24.

⁴⁹COA, DH.MKT, 1679/ 119.

Mahallesi'nin kuruluş tarihi ise 10 Ağustos 1892'dir. Mahallenin kuruluş tarihine kadar olan 15 yıllık dönemde Çerkeslerin geçici iskân durumunda olmaları muhtemeldir. Mahallenin kurulduğu tarihten öncesi için yukarıda verilen muhacir sayısına göre ilk etapta inşa edilen hane sayısı çok cüz'î miktarda kalmaktadır. Ev verilen 28 hanenin neye göre belirlendiği ya da bu esnada diğer muhacirlerin durumuna dair bilgilere rastlanamamıştır. İncelenen belgelerde sürekli iskân edilememeleri sebebiyle sefil ve yardıma muhtaç durumda olan Çerkes muhacirlerinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla bu tarihte de hâlâ iskân bekleyen Çerkeslerin olması muhtemeldir. Ancak devletin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılar, gelen muhacir sayısının çokluğu ve yerli halkın kıtlık, salgın hastalıklarla mücadele etmekten bitap düşmesi bu durumun en önemli etkenlerinden sayılabilir.⁵⁰ Diğer sebep ise Anadolu'ya yerleşmek isteyen Çerkes muhacirlerinden çoğunun köylere parça parça iskân edilmeyi kabul etmemeleri, topluca iskân edilmek istemeleri olabilir. Rumeli üzerinden Aksaray'a gönderilen Çerkeslerden bir kısmı köylere dağıtılmak suretiyle iskân edilmeyi reddetmişler ve Aksaray'daki 22 yıllık geçici iskân döneminin ardından *İçeri Şehir*⁵¹ mevkiine topluca yerleştirilmişlerdir.⁵² 25 Temmuz 1892 tarihli Şûra-yı Devlet mazbatasında mahallenin konumu belirtilirken *Şehr-i İçeri Nâm-ı Mahalde* ifadesi kullanılmıştır. Mahallenin ham arazi⁵³ üzerine kurulacağını bir önceki emirde belirtildiği, hanelerin inşası meselesinin kolaylaştırılacağı, oturma ruhsatı ve nüfus kaydı meselelerinin Dâhiliye Nezareti'ne bildirildiği öğrenilmiştir.⁵⁴

19 Mayıs 1900 tarihli tezkirede; 1877 tarihinde Rusya'dan Aksaray'a iskân edilmek üzere 74 Çerkes hanesinin geldiği belirtilmiştir. Bunlardan 53 hanesinin iskân edilmelerinin emredildiği ancak 21 hanesinin bile iskânının gerçekleşmediği için çok zor durumda ve yardıma muhtaç oldukları dile getirilmiştir. 26 hanesinin ise iskân masraflarının Arapsun kazasından tedarik

⁵⁰ Bu dönemde Aksaray'daki salgın hastalıklar için bk. Ayşegül Can ve Taner Arslan, "Aksaray'da Salgın Hastalıklar 1866-1916", *II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2017, s.144-121.

⁵¹ *İçeri Şehir* ifadesi mahallenin şehrin merkezinde olduğunu ve bu yerin Aksaray'da şuan bulunmayan ve hakkında da çok fazla bilgi olmayan, kale sınırları içinde olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmış olmalıdır. Nitekim Kalealtı Caddesi mahallenin sınırları içinde bulunmaktadır. Konyalı, mahalleyi tarif ederken, kale surlarının mahallenin doğusundan geçerek Ulu Cami'de son bulduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Konyalı, *Aksaray Tarihi*, s.1055-1056.

⁵² Yılmaz, "İskân Politikası", s.596.

⁵³ 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlaci Mahallesi'nde Cavit Yazar ile yapılan görüşmeden mahallenin kurulduğu arazinin daha önceden şehrin küllük bölgesi olduğu öğrenilmiştir.

⁵⁴ COA, İ. DH, 1296/20.

edilmesi kararlaştırılmış olmasına rağmen henüz iskân edilemedikleri ifade edilmiştir. Bunun üzerine muhacirlerin iskânı için gerekli masrafların temin edilmesinde Maliye Nezareti görevlendirilmiştir.⁵⁵ Fakat belirtilen masraflar sağlanmamış değildir. Zira 17 Haziran 1902 tarihli tahriratta bunların hâlâ iskân edilemedikleri bildirilmiştir.⁵⁶

1909 yılı itibarıyla, 1877-78 tarihlerinde Rumeli'den Aksaray'a iskân edilmek üzere gönderilen muhacirlerden 17 hanesinin henüz iskân edilmemiş vaziyette olduğu anlaşılmıştır. Bu muhacirler adına bir arzuhal yazan Mirza Bey⁵⁷ ve Hamidiye Mahalleleri muhtarları ve imamı Hamidiye Mahallesi'ne o gün itibarıyla iskân edilmemiş ve perişan bir vaziyette bulunan muhacirler için hane inşası, öküz verilmesi, tarım için gerekli yardımların yapılması ile ilgili müracaat etmedik makam bırakmadıklarını ancak bir neticeye ulaşamadıklarını bildirmişlerdir. Verilen cevapta bu muhacirlerin artık bölgenin eski sakinlerinden sayılabileceği dolayısıyla bunlara muhacir gözüyle bakılamayacağı belirtilmiştir. Ancak yerlilere yapılan yardımdan faydalanabilecekleri eklenmiştir.⁵⁸ Belgelerden anlaşılacağı üzere Aksaray'da muhacirlerin iskân meselesi uzun zamana yayılmış ve bu iskân meselesinin ne zaman sonlandığına dair bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Bu süreçte yardım alamayan Çerkeslerin halkın yardımları ile hayatlarını idameye çalışmış oldukları düşünülmektedir.

2. Aksaray'a Yerleştirilen Çerkeslerin Durumları ve Yardımlar

Osmanlı, topraklarına gelen muhacirlerin birçoğu mallarını mülklerini geldikleri topraklarda bırakmak zorunda kalmışlardır. Devlet, topraklarına sefil bir durumda gelen muhacirleri kendi geçimlerini temin edebilecek duruma getirmeyi amaçlamış ve bu bağlamda yardımlarda bulunmuştur. Aksaray'a iskân edilmek üzere gelen Çerkes muhacirler de hem devletin hem de halkın yardımlarını almıştır. Ancak bu dönemde Osmanlı'nın içinde bulunduğu ekonomik durum, gelen muhacir sayısının çokluğu ve halkın yoksul olması gibi sebeplerden dolayı muhacirlerin iskânlarının gerçekleşmesi ve kendi geçimlerini sağlayabilir duruma gelmeleri zaman

⁵⁵COA, İ. DH, 1374/32.

⁵⁶COA, DH.MKT, 2361/ 88.

⁵⁷ Mirza Bey, günümüzde Aksaray'ın mahalleleri arasında bulunmamaktadır. Oysa 1830-1834 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarında mahallenin adına rastlanmaktadır. 1830 yılında yapılan nüfus sayımında mahallede 28 hane bulunmaktadır. Bu 28 hanede yaşayan 84 erkek nüfusunun isimleri, fiziki özellikleri, yaşları, meslekleri, doğum ve ölüm tarihlerine dair bilgiler verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bk. Necmettin Aygün, *Nüfus Defterlerinde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845)*, II, T.C. Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Ankara2016, s. 170-174.

⁵⁸COA, DH.MKT, 2742/86.

almıştır. Yapılan yazışmaların birçoğunda bu durum gözler önüne serilmiştir. Nitekim 8 Nisan 1890 tarihinde Aksaray Reji İdaresinden Kolcubaşı Ahmet ve arkadaşları bir arzuhal ile henüz iskân edilmediklerinden dolayı temettü vergisinden muaf tutulmak yönünde bir istekte bulunmuşlardır.⁵⁹

16 Mayıs 1900 tarihinde dahi 1877 yılında Rusya'dan gelen ve Aksaray'da iskân edilmek üzere 23 yıldır bekleyen 47 Çerkes hanesi bulunmaktadır. Bunların iskân masraflarının 35.000 kuruş olduğu öğrenilmiştir.⁶⁰ Ancak muhacirlerin iskânı için bu miktar yetmemiş olmalıdır. Zira 23 Temmuz'da Muhacirin Komisyonu'na 10.000 kuruşluk bir tahsisat daha verilmiştir. Bu miktarın makbuz kesilmek kaydıyla muhacir ihtiyaçları için harcanabileceği söylenmiştir.⁶¹

17 Haziran 1902 tarihli tahriratta, Aksaray'a iskân edilmek üzere gönderilen Çerkeslerin zor şartlar altında yaşamaya çalıştıkları ve yardıma muhtaç oldukları ifade edilmiştir.⁶² 29 Ocak 1909'da Hamidiye ve Mirza Bey Mahalleleri muhtarları ve imamaları tarafından gönderilen mazbatada, 17 hane halkının henüz iskân edilmedikleri, hâlâ misafir durumunda ve sefalet içinde yaşadıkları öğrenilmiştir. Bunların çoğunluğunun dul ve yetimlerden oluştuğu, hâlâ iskân edilememiş olmalarının sebebinin, mahalli idarelerin hükümete yeterli bilgi vermemelerinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Zira Aksaray'ın iskân için Osmanlı'nın en uygun yerlerinden biri olmasına ve halktan iskân ta'yinatı adı altında yüzlerce lira toplanmasına rağmen iskân edilmeyen muhacirlerin bulunmasının başka türlü açıklanamayacağı belirtilmiştir. Bu muhacirlerin, Aksaray'ın etrafında üç dört bin dönümlük bir arazide iskân edilmeleri ve gerekli yardımların yapılması istenmiştir. Bu dönemde Aksaray nüfusunun 2.000 haneden ibaret olduğu, ahalinin ekseriyetinin tarım ile uğraştığı, ticaretin ise sermayeye bağlı olarak devam ettiği belirtilerek yerli halkın iskân meselesi hususunda çok fazla yardıma bulanamayacağı vurgulanmıştır.⁶³

3. Hamidiye Mahallesinde Çerkeslerin Yaşamı

1892⁶⁴ Temmuz ayında inşası bitirilen 28 haneye 1900 yılında yeni hanelerinde eklenmesi ile belirtilen tarih itibarı ile mahallenin yerleşime

⁵⁹COA, DH.MKT, 1716/ 8.

⁶⁰COA, İ. DH, 1374/32.

⁶¹COA, DH.MKT, 2378/117.

⁶²COA, DH.MKT, 2361/ 88.

⁶³COA, DH.MKT, 2742/86.

⁶⁴1892'de inşası tamamlanan 28 evin, inşalarının başladığı tarihe dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu evlerin inşa süreçlerine dair bir yorum yapılamamaktadır. Ancak belirtilen miktardaki evin inşasından sonra çalışmalara devam edilmiş ve kısa aralıklarla Çerkeslere yerleşmeleri için evler verilmiştir.

müsait ev sayısı 53 olmuştur.⁶⁵ 1903'te 58, 1904'te de 32 hane için de evlerin inşaları tamamlanmıştır. Böylece 1904 tarihi itibarıyla mahallede inşa edilen ev sayısı 171 olmuştur. Bu evlerin inşa masrafının bir kısmı muhacirlerden bir kısmı da halkın ve devletin desteği ile sağlanmıştır. Ayrıca Aksaray'daki Çerkes muhacirlerinin büyük çoğunluğu 1902-1904 yılları arasında iskân edilmişlerdir.⁶⁶

Hamidiye Mahallesi'nde Çerkesler için devlet tarafından inşa edilen ancak günümüze ulaşamamış olan evler, çocukluğu bu mahallede geçen kişiler tarafından tasvir edilmiştir. 1950-1960 yıllarında mahallede 40-50 civarında Çerkes hanesi⁶⁷ ve bir iki de Türk ailesi bulunmaktaydı. Mahalle, dört- beş sokaktan ibaret olup, sokakları on metre kadar, evler ise birbirine yakın ancak bitişik bir vaziyette değildi. Bu evlerin bir kısmı tek, bir kısmı ise iki katlı olup taştan ya da kerpiçten yapılmıştır. Hepsinden önemlisi evlerin tamamının bahçesi mevcuttu.⁶⁸ Bu bahçelerin dört tarafı çevrili olmakla birlikte yaklaşık 500 m²'lik bir arsadan meydana gelmekteydi. Bahçeye dışarıdan girişte üzerinde tokmak olan büyük kapılar da bu evlerin belirleyici özellikleri arasındadır.⁶⁹ Her bahçede genellikle tulumba bulunur, evlerin su ihtiyaçları buradan karşılanmaktaydı. Yine her evin önünde mutlaka dut ağacı olur, bu ağacın dalları kışın yakacak olarak kullanılırdı. İki ya da üç odadan oluşan mutfak ve tuvaleti bahçede yer alan bu evler, 1970'lere kadar kullanılmış daha sonrasında yenilenmek maksatlı yıkılmıştır. Bu vesile ile mahalledeki Çerkesler dağılmıştır. Tasvir edilen bu evlerin Çerkeslere özel belirgin bir mimari özelliği bulunmamaktadır. Yerli ahalinin evleri gibi kerpiçten ya da taştan yapılmıştır. Ancak evlerin arsası, Aksaray'ın yerlilerinin arsalarına göre oldukça küçük kalmıştır. Bu sebeple bahçeleri ve evlerin iç alanı da diğer evlere göre daha küçük olmuştur. Aksaray'ın yerli halkı Çerkeslerin ev düzenini ve temizliğini çok beğenmiş ve kendi aralarında da bu durumdan beğeni ile bahsetmişlerdir.⁷⁰

⁶⁵ Yılmaz, *Muhacir Yerleşmeleri*, s.155.

⁶⁶ COA, DH.MKT, 2742/86.

⁶⁷ 1904'teki 171 Çerkes hanesi sayısının 1950-60'lı yıllardaki sayısının 40-50 olduğu düşünülürse geçen süreçte Çerkes hane sayısının oldukça azaldığı görülecektir. Yapılan görüşmelerde bu azalmanın sebeplerinin çoğunun eğitim ve iş maksatlı büyük şehirlere göçlerden dolayı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Çerkeslerin Aksaray'ın diğer mahallelerine de göç etme durumları söz konusudur.

⁶⁸ Cavit Yazar, 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlaci Mahallesi'nde yapılan görüşme.

⁶⁹ Bütün evlerin kapısının belirtilen şekilde olmasından ziyade bir kısmının bu tasvirdeki gibi olması ihtimal dâhilindedir.

⁷⁰ Selahattin Bey, çocukluğu Hamidiye Mahallesi'nde geçmiş, dedesi, babası henüz dünyaya gelmeden Eskişehir'den Aksaray'a taşınmış bir Çerkes ailesinden gelmektedir. Demek ki mahalle, kurulduktan sonra da gelen muhacirler olmuştur. Selahattin Bey, 72 yaşında ve emekli

Kroki I: Hamidiye Mahallesi'ndeki Çerkes evlerinin temsili⁷¹

Her ne kadar Hamidiye Mahallesi Çerkeslerin yoğun olarak bulunduğu muhit olsa da zamanla, Nakkaş ve Meydan Mahallelerinde Çerkes yerleşimlerinin olmuştur.⁷² Ancak Hamidiye Mahallesi Çerkesler ile o kadar özdeşleşmiştir ki, zamanla mahallenin adı halk arasında “Çerkesler Mahallesi” olarak anılır hale gelmiştir. Bugün ise mahalle kozmopolit bir yapıda olup buradaki Çerkes aile sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır. Mahalle 1970’lerde dağılmadan önce Çerkes haneler arasında sıkı bir dayanışma söz konusu olmuştur. Buradan ilk defa geçen birinin mahalleli tarafından hemen fark edildiği, ikinci kez geçmesi durumunda mahallenin büyükleri tarafından buradan neden geçtiği sorgulandığı ve bir daha da geçmemesinin tembih edildiği bilgisine erişilmiştir.⁷³

Hamidiye Mahallesi’nin sıradan bir gününde, hanımlar kimseler sokağa çıkmadan sabahın erken saatlerinde sokak kapılarının önünü süpürmüş ve güne bu şekilde başlamışlardır. Erkekler kahvaltının ardından saat sekiz gibi kahveye giderler, evin gelini ve kızı ise evi temizlemişlerdir. Hanımlar, ev işlerini bitirdikten sonra iş kıyafetlerini çıkarıp temiz ve güzel kıyafetlerini

şofördür. Selahattin Özilli, 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlaki Mahallesi’nde yapılan görüşme.

⁷¹Bu kroki yapılan sözlü görüşmelerden yola çıkılarak çizilmiştir.

⁷² Semih Kulak ile 07. 01. 2017 tarihinde Meydan Mahallesi’nde yapılan görüşme. Semih Kulak hem anne hem de baba tarafından Çerkes’dir. Semih Bey, 42 yaşında ve Aksaray Belediyesi’nde çalışmaktadır.

⁷³ Selahattin Özilli, 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlaki Mahallesi’nde yapılan görüşme.

giymişlerdir. Çerkes Hanımları her gün bir başka evde toplanmak kaydı ile birbirlerine oturmaya gitmişlerdir.⁷⁴ Hanımlar, eşlerini kapıda karşılar ve eşlerinin üzerindeki kıyafeti değiştirip, ayaklarını leğende yıkayıp öyle içeri almışlardır.⁷⁵

Selahattin Özilli ile yapılan görüşmede bu mahallede ikamet etmiş (1960'lı yıllar) Çerkes ailelerinin bir kısmının bilgilerine ulaşılmıştır. Selahattin Bey, mahalle sakinlerinin isimlerini verirken kimilerini amca, emmi kimilerini de meslek ya da lakaplarıyla vermiştir. Kişiler hakkında bilgi vereceği düşüncesiyle kişilerin isimleri Selahattin Bey'in zikrettiği şekilde verilmiştir. *“Çerkeslerin toplu bulunduğu tek yer Hamidiye Mahallesi idi. İdris Sertkan, uzun yıllar Kızılay Cemiyeti'nde başkan olarak görev yapmış ve cemiyetin oluşum aşamasında pek çok faydalar sağlamıştır. Bugün Evkur binasının bulunduğu yerde İstanbul Otel'i bulunmaktaydı. Bu otelin sahibi de Hamidiye Mahallesi sakinlerinden bir Çerkes idi. Onun abisi rahmetli Ahmet Özkur amca olup o da köylere tahsilata giderdi. Aksaray'da iki üç arabanın bulunduğu dönemlerde Doktor Cavit'in⁷⁶ babası İbrahim amcanın bir pikabı vardı. İbrahim amca bu araba ile hâkimler ve savcılar taşırdı. Aksaray'ın en güzel terzilerinden birisi İbrahim Polat idi. Terzi dükkânı çarşıda olup, burada hem kumaş satar hem de kıyafet vs. dikerdi. Oğlu Kemal Polat eczacıydı. Ahmet amca kaynakçılık yapardı. Musa amca dışçı idi. Çerkesler arasında okuryazar oranı yüksek olduğu için çoğu memurdu. Mahallenin içinde hiç bakkal yoktu. Alışverişe çarşıya gidilirdi.”* Mahallenin bu toplu yapısı zamanla civar illere taşınanların olması, evlerin yenilenmek maksadıyla yıkılması gibi sebeplerden dolayı günümüze ulaşamamıştır.⁷⁷ Behiye Kulak⁷⁸ mahalle sakinlerinden olup 1950'li yıllarda evine katkı sağlamak için

⁷⁴ Melahat Kulak, 07. 01. 2016 tarihinde Hamidiye Mahallesi'nde yapılan görüşme. Melahat Hanım ile yapılan görüşmede, mahallede bir günün işleyişine dair bilgi alınmıştır. Adı geçen mahallede doğan Melahat Hanım, 79 yaşında ve ev hanımıdır.

⁷⁵Maide İleri, 25. 01. 2017 tarihinde Aksaray Merkez İleri Eczanesinde yapılan görüşme. Kendisi Çerkes olmamasına rağmen çocukluğu Çerkesler arasında geçen Maide İleri ile yapılan görüşmede Hamidiye Mahallesi ve Çerkesler hakkında olan gözlemlerine başvurulmuştur. Maide Hanım, 55 yaşında ve eczacıdır.

⁷⁶ Burada bahsi geçen Doktor Cavit, görüşme yapılan Cavit Yazar'dır.

⁷⁷*“Mahallenin diğer sakinlerinin isimleri komşuluk sıralarına göre şu şekildedir: Ahmet Şükrü amcalar, Arabacı Abdullah emmi, Recep amca, Dul Kadın, Hasan abi, Ziya amca, Hoca Hanım teyze, onun altında Nurten'in evi vardı. Kaptanın evi, Uğur Kuşlak ablaların evi, Sait amcaların evinin altında Ahmet, Yavuz, Cavit olup bunların hepsi aynı sokaktaydı. Arka sokakta da Sandıkçı Mehmet, Helvacılar, Osman amca (Çerkes değil), İsmet, Sultan teyze, Dışçı Musa, Çelebiler, Osman amca, Bisikletçi Hasan Hüseyin, Mesut Uzlar, Arabacı Çolak İdris, Haritacı Nuri gibi kimselerin evleri bulunmaktaydı.”* Selahattin Özilli, 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlaci Mahallesi'nde yapılan görüşme.

⁷⁸Behiye Kulak Hamidiye Mahallesi Çerkeslerinden olup, terzilik işinde kullanmış olduğu araç gereçler için Bk. Ek 9, 10.

yapmış olduğu dikiş nakış ve terzilik işlerinde sadece Çerkesler arasında değil Aksaray genelinde meşhur olmuştur.⁷⁹

3. Çerkes Muhacirlerinin Askere Alınma Durumu

10 Ocak 1888 tarihi itibarıyla Kırım Harbi'nden sonra Osmanlı topraklarına gelen muhacirlerin askerlikten muafiyet süreleri dolmuştur. Buna ilaveten Rusya, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'dan gelenlerden 10 yılı dolduranların da kısım kısım askere alınmaları kararlaştırılmıştır.⁸⁰

Aksaray'daki Çerkeslerin Milli Mücadele'ye destek verdikleri öğrenilmiştir. Hamidiye Mahallesi'ne iskân edilen Çerkeslerden Süleyman Arınç⁸¹ Millî Mücadele'ye iştirak eden muhacirlerdendir. Arınç, askerden döndükten sonra çevresine, savaşta açlıktan atların pisliğindeki arpa ve samanları yiyerek hayatta kaldıklarını aktarmıştır. Savaştan sonra kendisine madalya ve bir miktar para teklif edilmiş ancak o, bunun karşılığını ahirette almak düşüncesi ile bunları kabul etmemiştir.⁸² I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde Hamidiye Mahallesi'ndeki Çerkeslerden pek çoğunun askere gittiği bilgisine erişilmiştir. Öyle ki, 14-15 hatta daha küçük yaşta askere alınanların olmuştur. Melahat Hanım, bu kişiler arasında kendi dayılarının da bulunduğunu ve savaşlar neticesinde ailesinden 20 kişinin şehit düştüğünü ifade etmiştir.⁸³

Yine mahalle sakinlerinden Said Bey, Balkan Savaşı'ndan dolayı cepheye çağrılmış ve seneler sonra Aksaray'a dönebilmiştir. Said Bey'in Aksaray'a dönüş zamanının Milli Mücadele sonrasına denk geldiği kuvvetle muhtemeldir. Zira ilk evladı olan İbrahim Bey, 1928 yılında dünyaya gelmiştir.⁸⁴ Görüleceği üzere Aksaray Hamidiye Mahallesi'ne iskân edilen

⁷⁹Semih Kulak ile 07. 01. 2017 tarihinde Meydan Mahallesi'nde yapılan görüşme.

⁸⁰Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 27/52.

⁸¹Süleyman Arınç, Hamidiye Mahallesi'ne iskân edilen Çerkeslerdendir. Süleyman Bey savaştan sonra Aksaray'da köylere irşad için yürüyerek dolaşmış ve bu sebeple kendisi *Sultan Baba* lakabıyla anılmıştır. Melahat Kulak, 07. 01. 2016 tarihinde Hamidiye Mahallesi'nde yapılan görüşme. Süleyman Bey'in fotoğrafları için Bk. Ek 3-4.

⁸²Son derece asil bir davranış olmakla birlikte bu durumu teyit eden yazılı bir kaynağa rastlanmamıştır.

⁸³Aksaray Askerlik Şubesi'nde bu durumla ilgili herhangi bir belge bulunmamaktadır. Şehit isimlerinden birkaç tanesini hatırlayabilen Kulak, bu şehitlerin babalarının isimlerini hatırlayamadığı için *Şehitlerimiz isimli* kitaptan istifade edilememiştir. Melahat Kulak, 07. 01. 2016 tarihinde Hamidiye Mahallesi'nde yapılan görüşme.

⁸⁴Cavit Bey'e bu bilgileri 1912 doğumlu olan babasının halası Naime Hanım aktarmıştır. Cavit Yazar, 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlaka Mahallesi'nde yapılan görüşme.

Çerkesler iskânlarının üzerinden biraz zaman geçtikten sonra cepheye çağırılmışlardır.⁸⁵

4. İskân Edilen Çerkeslerin Yerli Halk ile İlişkileri

İskân edilmek üzere Konya vilayetinin çeşitli bölgelerine gönderilen Çerkesler, İskân-ı Muhacirîn Talimatnamesi'nin muhacirler *müteferrikan*⁸⁶ iskân edilecek maddesine aykırı olarak, "*müctemian*"⁸⁷ iskân olunmak ve daima hazine ya da yerli halk tarafından ikişer kuruş yevmiye verilmesi talebinde bulunmuşlardır. Bu hususta kaza ve nahiyedeki memurları sıkıştırıp birtakım taşkınlıklar yapmışlar ve herhangi bir işte çalışmayı reddetmişlerdir.⁸⁸

Çerkesler iskân edildikleri yörelerin insanları ile anlaşma noktasında uyum sıkıntısı yaşamışlardır. Bu durum birçok sosyal problemi de beraberinde getirmiştir. Bu sebepten dolayı daha yeni iskân edilmiş olan Çerkesler yeniden iskân edilmek üzere farklı yörelere gönderilmişlerdir.⁸⁹ Niğde sancağına bağlı Aksaray, Arapsun, Nevşehir ve Ürgüp kazalarında bulunan Çerkeslerin yerli halk ile yaşadıkları sıkıntıların boyutunun artması üzerine ahali önde gelenleri Mart 1881'de vaziyeti anlatan İdare Meclis-i mazbatasını Şuray-ı Devlet'e göndermişlerdir. Aksaray'a iskân edilen Çerkes muhacirlerinin toplu şekilde iskân edilmelerine yerli halkın rıza gösterdiğini ancak bunların ahalinin iyi niyetini suiistimal ederek halkı ve hatta iki memuru dahi yağma ettikleri belirtilmiştir. Müracaatlarının neticesiz kalmasından dolayı mallarının yağma ve nüfusun katledilmeye devam edildiği ifade edilmiştir. Yapılan şikâyetlerin neticesinde Dâhiliye Nezareti, içinde Aksaray'ın da bulunduğu Nevşehir, Ürgüp ve Arapsun kazalarında durumu incelemek üzere Muhacirîn Komisyonu'nu görevlendirdiğini bildirmiştir.⁹⁰ Ancak bu komisyonun kurulup kurulmadığına, kuruldu ise varılan sonuca dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Fakat saha araştırmasından Aksaray'ın yerli halkının şikâyetlerine yol açacak küçük bir bilgiye erişilmiştir. Kış aylarında yakacak bulamayan Çerkesler, omuzlarında tüfeklerle Aksaraylı ailelerin bahçelerindeki ağaçları onların izni olmadan yakacak maksatlı kesmişlerdir.⁹¹

⁸⁵İskân tarihleri üzerinden geçen zaman en fazla (1892) 20 yıl olmakla birlikte daha az zaman geçenlerin olması da muhtemeldir. Zira 1909 yılı tarihli yazışmalarda hala iskân edilemeyen muhacirlerden bahsedilmektedir.

⁸⁶*Müteferrikan*; ayrı ayrı anlamında olup Kâmûs-ı Türkî'de *müteferrik*; ayrılmış manasında geçmektedir. Bk. Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s.1281.

⁸⁷*Müctemian*; topluca, toptan. Bk. Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s.1291.

⁸⁸İpek, *Türk Göçleri*, s.203.

⁸⁹ Hayri Ersoy ve Aysun Kamacı, *Çerkes Tarihi*, Tüm Zaman Yayıncılık, İstanbul 1994, s.14.

⁹⁰COA, ŞD, 1706/7.

⁹¹ Cavit Yazar, 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlaci Mahallesi'nde yapılan görüşme.

Bu durumun yerli halkın tepkisine yol açacağı gibi muhacirler ile aralarında hoşnutsuzlukların oluşmasına meydan vereceği muhakkaktır.⁹²

İkinci Bölüm: Kültürel Özellikler ve Değişimler

I. Çerkeslerin Gelenekleri

Toplumların çoğunda olduğu gibi Çerkeslerde de evlilik müessesine büyük önem atfedilmiştir. Ancak gençlerin evlenmesinde bir takım gelenekler katı bir kural olarak Çerkes toplumunda yer edinmiştir. Bunlardan ilki, evlilik çağındaki gençlerin akraba ve komşuluk ilişkilerinin bulunduğu aileler arasında evliliğin gerçekleşmeyeceğini çok iyi bilmeleridir. Çünkü böyle bir durum, Çerkesler arasında kardeş olarak görülen gençlerin birbirine yan gözle bakması olarak değerlendirilip ayıplanmıştır. Bir diğeri ise Çerkes olmayan ailelerle evliliğe sıcak bakılmamasıdır. Çerkesler kendileri arasında, önem vererek evlatlarına öğrettikleri geleneklerin, Çerkes olamayan bir aileden evlilik yapılmasıyla kaybolacağını düşünmüşlerdir. Bu sebeple evliliklerin kendi aralarında gerçekleşmesine oldukça önem vermişlerdir. Ancak bu gelenek, Hamidiye Mahallesi'ne yerleşen Çerkesler arasında istisnai durumlardan ötürü esneklik göstermiştir. Bunlar, aynı mahallede bulduklarından ve sayılarının da çok olmamasından dolayı komşu çocukları arasında evlilik yapılmış olma ihtimali kuvvetlidir. Zamanla Çerkes olmayan Aksaraylı ailelere de kız verilmeye ve alınmaya başlanmıştır. Çerkesler dışında evliliğe müsaade gösteren Çerkes aileler akrabaları ve komşuları tarafından ayıplanmaktan korkmuşlardır. Bu sebeple ailelerin bazılarının akrabalarına kızlarını verdikleri kişilerin kökeninin Çerkeslere dayandığına dair yalan söylemek zorunda kaldıkları görülmüştür.⁹³

Çerkes gençleri sosyal hayatta rahat bir şekilde birbirleriyle iletişim kurabilmişlerdir. Arkadaş oturmalarında, düğünlerde ve derneklerde sohbet etme fırsatını bulmuşlardır. Böylece gençler evlenecekleri eşlerini seçme imkânına sahip olmuşlardır. Evlenmeye karar veren gençler kızın akrabalarından bir kişinin de katılımıyla evliliğin şeklini konuşmuşlardır.⁹⁴

⁹² Çerkeslerin yerli ahali ile yaşadıkları sorunlara dair tesadüf edilen kaynaklar son derece sınırlıdır. COA'de birkaç tane şikâyet dilekçesine rastlanmıştır. Onun dışında yapılan sözlü tarih görüşmelerinde de bu konuda edinilen bilgiler oldukça zayıftır. Ayrıca Aksaray Ahkâm Defterlerinin en son tarihinin 1845 tarihli olması, Aksaray'da bu döneme ait Şer'iyye Sicili'nin ve basın organlarının bulunmaması bu husustaki bilgileri sınırlı kılmaktadır.

⁹³ Figen Barış Tosun, 25. 01. 2017 tarihinde Aksaray Merkez İleri Eczanesinde yapılan görüşme. Kendisi Kayseri yöresine iskân edilen Çerkeslerden olup evlilik sebebiyle Aksaray'a gelmiştir. Bugün hâlâ Aksaray'da ikamet eden Figen Hanım, 58 yaşında ve kuyumculuk mesleği ile ilgilenmektedir.

⁹⁴ Nahit Serbes, *Benim Yolum Xabze*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2016, s.49.

Evliliğin her türlü şeklinde gençler aralarında anlaşmışlardır. Evlilik şekli genellikle kıza bırakılmıştır. Kızın düğün ile ya da kaçarak evlenme tercihine göre evlilik gerçekleştirilmiştir. Kız kaçırma yolu ile gerçekleşen evlilikte kız ve erkek belirli bir saat için anlaşmışlardır. Erkek o saatte yanında birkaç akrabası ile kızın evinin yakınına gelir ve kızın evden bir şekilde çıkması ile birlikte kız kaçırma olayı başlamış olur. Erkeğin yanındaki akrabaları kız aldıktan sonra ellerindeki tüfekleri ile ateş ederler ve böylece etraftaki sakinler bir Çerkes kızının kaçtığını anlarlar. Kaçan kızın ailesi ve akrabaları bu durum üzerine harekete geçerler. Genellikle atla kaçan gençlerin peşine düşerler ve erkek yakalandığı takdirde atına, silahına ve giysilerine el koyulur. Erkek bunları tekrar almak için yüksek bir ücret ödemek zorunda bırakılır. Bu gibi durumlarda kızın, kendisini kaçırırken yakalanan erkekle evlenmekten vazgeçtiği durumlar da söz konusu olmuştur.⁹⁵ Bir şekilde kaçan ve evlilikte kararlı olan gençler için yine Çerkes adetlerine dayanan bir süreç başlamıştır. Evliliğin gerçekleşmesine kadar olan zamanda kız ve erkeğin ayrı evlerde kalmışlardır. Bununla birlikte Çerkesler arasında hatırı sayılır büyüklerin araya girmesi ve ailelerle görüşmesiyle işin tatlıya bağlanması için çaba sarf edilmiştir. Bunlar kızın baba evine gittikleri zaman, kızlarının emin ellerde olduğunu aileye iletmişlerdir. Kızın anne babasından da bu durumu hoş karşılaması beklenmiş aksi takdirde ayıplandıkları vurgulanmıştır. Böylece aradaki hoşnutsuzluğun giderilip ailelerin rızası dâhilinde evlilik gerçekleştirilmiştir.⁹⁶ Diğer evlilik türünde ise kız ve erkek evlenmeye karar verdikten sonra kız isteme aşaması başlar. Çerkeslerde evlilik meselelerini anne ve baba ile açık bir şekilde konuşmak ayıp sayıldığından gençler ve aileler arasındaki irtibatı enişte, yenge gibi akrabalar sağlamışlardır. Bunun üzerine erkek tarafı kız istemeye gidecek heyet belirlenmiştir. Kadınlar, kız istenecek genç ve babasının bulunmadığı heyette, genellikle kız tarafında sözü geçecek aile büyüklerinin yer almasına dikkat edilmiştir. Kız tarafından bu heyeti kızın babası dışında akrabaları karşılamış ve onlar görüşmüşlerdir.⁹⁷ Kız tarafının razı olması durumunda nikâh ve düğün için hazırlıklara başlanır.

Çerkes düğünlerinde kadın, erkek birlikte eğlenilmiştir. Bu durum, Aksaray'ın yerli halkı tarafından yadırganmış ve bu yönde yapılan konuşmalar Çerkesler tarafından duyulmuştur. Bu konuşmalara kırılan Çerkesler, düğünlerde sadece kendi kendilerine kaldıkları zaman *Çeçen*, *Wic*, *Khafe* gibi versiyonları olan Kafkas oyunlarını oynamışlardır. Oyunlar

⁹⁵ Zekeriya Zihni, *Çerkesya'da Terbiye ve Sosyal Yaşayış*, KAF-DAV Yayınları, Ankara 2007), s.53-54; Serbes, *Xabze*, s. 145-146.

⁹⁶ Figen Barış Tosun, 25. 01. 2017 tarihinde Aksaray Merkez İleri Eczanesinde yapılan görüşme.

⁹⁷ Yalçın Kaya, *Çerkesler-I- Tarih, Mitoloji, Gelenek*, Dahi Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 143-144.

genellikle bekâr bir kız ve bir erkek tarafından oynanmakta olup, bu oyunlar *Hatiyako*⁹⁸ denilen kişiler tarafından yönetilmiştir. Oynayacak kızı ve erkeği, bu kişi seçmiş ve oyunların bir disiplin içinde geçmesini sağlamıştır. Bu oyunlar esnasında gençlerin birbirine asla yan gözle bakmamaları beklenmiştir.⁹⁹

Hamidiye Mahallesi Çerkeslerinin düğünlerinde, kendi aralarından bir kadının akordeon çaldığı ve hep birlikte eğlendikleri belirtilmiştir. Genellikle gelinlere Kafkas kıyafetleri giydirilmiştir. Kına gecesinin başlangıcında gelin, içeriye defle girmiştir. Bu gecede gelinin üzerinde ipekten bir elbise, başında da altınla ya da incili bir fes bulunmuştur. Kına yakılırken de üç etek denilen önleri sim işli etek giydirilmiştir. Kınayı oğlan tarafından eltinin yakması, gelinin elinin içine altın konulması âdetten sayılmıştır. Bu kınanın bir kısmı oğlan evine götürülmüş, götürülenlere damat tarafından bahşiş verilmiş ve Çerkesler damadın verdiği bu bahşişten onun cimri ya da cömert olduğu çıkarımını yapmışlardır. Oğlan evi kınaya gelirken kına, çerez vs. getirmiştir.¹⁰⁰ Yine gelinlere o dönemler için oldukça pahalı olan yeşil bir gelinlik giydirilmiştir. Gelinin büyüklere el öpmeye giderken bohçada hediyeler götürdüğü de Çerkes düğünlerine dair anlatılanlar arasındadır.¹⁰¹

Gelin düğünden¹⁰² sonra evin bir bireyi olarak kabul edilmiştir. Hamidiye Mahallesi'ndeki Çerkes gelinlerinin genellikle sabahın erken saatlerinde kalkıp akşam oluncaya kadar tekrar oturamadıkları bilgisine erişilmiştir. Sofrada her şeyi hazır eden gelinin, aile büyükleri ve misafirler sofradan kalktıktan sonra sofraya oturabildiği aktarılmıştır. Yani Çerkeslerde gelenekler ve göreneklere son derece önem verildiği ve gelinlerin evlendiği

⁹⁸ Bunların da başında bulunan kişiye Thamate denilmiştir. Thamate, denilen şahıs düğünü organize etmekle görevlendirilmiştir. Thamate, oyunları başlatmadan önce evlenecek gençlere iyi temennilerini ilettikten sonra kızların ve erkeklerin *Hatiyako*'su ilk danslarını yaparak düğünü başlatmışlardır. Bk. Serbes, *Xabze*, s. 154.

⁹⁹ Yaşar Bağ, *Çerkeslerin Dünü Bugünü*, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara 2001, s.111; Figen Barış Tosun ile 25. 01. 2017 tarihinde Aksaray Merkez İleri Eczanesinde yapılan görüşme.

¹⁰⁰ Bk. Ek 9-10.

¹⁰¹ Maide İleri ile 25. 01. 2017 tarihinde Aksaray Merkez İleri Eczanesinde yapılan görüşme; Melahat Kulak, 07. 01. 2016 tarihinde Hamidiye Mahallesi'nde yapılan görüşme; Figen Barış Tosun ile 25. 01. 2017 tarihinde Aksaray Merkez İleri Eczanesinde yapılan görüşme.

¹⁰² Yaşar Bağ, Çerkes düğünlerini iki aşamalı olarak tasvir etmiştir. İlkini *Gelin Getirme Düğünü*, kız almanın eğlencenin gerçekleştiği aşama olarak adlandırmıştır. İkincisi ise *Gelin Çıkarma Düğünü*, gelinin, gelin evinden çıkarak gittiği evin bir bireyi olarak sayıldığı kutlama şeklindedir. Bu zamana kadar gelinin odasında misafir gibi bakıldığı ancak bu süreçten sonra evin sorumluluğunu yüklediğini belirtmiştir. Gerçekleştirilen sözlü tarih araştırmasında böyle bir geleneğe bahsedilmemiştir. Bu geleneğin çok öncelere ait olduğu ve toplumda unutulmaya yüz tuttuğu söylenebilir. Bk. Bağ, *Çerkeslerin*, s.111-112; Zihni, *Terbiye ve Sosyal Yaşayış*, s.58-59-60.

günden itibaren çeşitli âdetlere dayanan yaşamlarının başladığı görülmüştür. Öyle ki, Aksaraylılar aralarında Çerkeslerde gelin olmanın zor olduğunu vurgulamak için “Çerkes’de kız Türk’te gelin olmalı.” şeklinde bir tabir kullanmışlardır.¹⁰³

Çerkes gelenek ve göreneklerinde günlük hayatlarının devam etmesinde *haynepe*¹⁰⁴ Türkçede ayıp manasına gelen kavram önemli rol oynamıştır. Hamidiye Mahallesi Çerkeslerinde de benzer bir yaşayış tarzı görülmüştür. Çerkes bir ailenin en küçük kız evladı olarak yetişen Melahat Kulak ile yapılan görüşmede, Çerkeslerin belli kalıplar çerçevesinde davranmayı zorunlu kılan geleneklerinin olduğu öğrenilmiştir. Evli bir bayanın babasının olduğu yerde eşinin yanına oturmasını edep dışı görülüp ayıplandığı misal gösterilmiştir. Yine kişinin aile büyüklerinin yanında çocuğunu, torununu sevedemediği söylenmiştir. Melahat Hanım abisinin ilerlemiş yaşında bile babasının yanında kendisine yaklaşan torununu eli ile uzaklaştırdığını aktarmıştır.¹⁰⁵ Baba kendi evinde dahi çocuklarını öpüp koklamak yerine sevgisini içinde yaşamayı tercih etmiştir. Çocuklarına karşı sevgi ifade eden kelimeleri kullanmaktan kaçınmıştır.¹⁰⁶

Çerkes hanımları son derece becerikli olup her evin hanımından kendi dikişini kendisinin yapması beklenmiştir. Zira terziye kıyafet veren hanımlar Çerkesler arasında ayıplanmıştır.¹⁰⁷ Evin erkeği eve gittiğinde hanımının eşine saygıda ve hizmette kusur etmediği anlatılmıştır. Hamidiye Mahallesi Çerkesleri arasında sosyal manada bir dayanışmadan söz edilmiştir. Birinin bir ihtiyacı varsa hemen kendi aralarında toplanıp bu ihtiyacı karşılamaya çalıştıkları görülmüştür. Aralarında bağların son derece kuvvetli olduğu, hastaların ziyaret edildiği, düğün ve bayramlarda gerekli ziyaretlerin yapıldığı dile getirilmiştir. Yanlış yolda olduğuna kanaat getirilen kişilerin, büyükler tarafından bir kenara çekildiği ve bu kişilere nasihat edildiği de eklenmiştir.¹⁰⁸

Bayramlarda Çerkes evlerinde bakır sinilere yapılan tatlı ve börekler misafirlere ikram edilmek üzere evin bir kenarına kaldırılmıştır. Çerkes Hanımları önlere taktıkları önlüğe, çocuklara dağıtmak maksatlı çerez doldurmuşlar ve gelen çocuklara avuç avuç dağıtmışlardır. Yine kendi

¹⁰³Maide İleri ile 25. 01. 2017 tarihinde Aksaray Merkez İleri Eczanesinde yapılan görüşme; Kaya, *Çerkesler*, s. 140.

¹⁰⁴ Bu kavram Türkçede ayıp manasına denk gelmektedir. Yazılı bir kaynağa dayanmayan ancak Çerkesler arasında herkesçe bilinen *haynepe* toplumsal hayatın düzenlenmesinde ve şekillenmesinde her zaman ön planda olmuştur. Bk. Kaya, *Çerkesler*, s. 359.

¹⁰⁵ Melahat Kulak, 07. 01. 2016 tarihinde Hamidiye Mahallesi’nde yapılan görüşme.

¹⁰⁶ Zihni, *Terbiye ve Sosyal Yaşayış*, s. 24.

¹⁰⁷ Melahat Kulak, 07. 01. 2016 tarihinde Hamidiye Mahallesi’nde yapılan görüşme.

¹⁰⁸ Selahattin Özilli, 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlakı Mahallesi’nde yapılan görüşme.

kültürlerine ait olan *Gubate* ismi verilen içi patatesli bir börek bayram için yapılmıştır. Kurban bayramlarında evli olan kızın evine gönderilmek için kurban eti, Gubate ve tatlıdan bir bohça yapılmış ve bayramın ilk günü kızın evine gönderilmiştir.¹⁰⁹

Yapılan görüşmelerde Hamidiye Mahallesi Çerkeslerinin büyük çoğunluğunun çocuklarına Çerkesce öğretmedikleri bilgisine ulaşılmıştır. Cavit Bey, dedesinin harpten gelince babaannesine “*Çocuklara bundan sonra Çerkesce öğretmeyelim, zira Türklere minnettarız.*” dediğini aktarmıştır. Bu sebeple babasının¹¹⁰ ve kendisinin Çerkesce bilmediğini belirtmiştir.¹¹¹ Melahat Kulak, anne babasının kendilerine Çerkesce öğretmediklerini, bu dili onların kendi aralarında özel bir şeyler konuşacakları zaman kullandıklarını ifade etmiştir. Görüşme yapılan Çerkeslerin çoğu Çerkesceyi bilmediklerini, bu durumun nedeninin anne ve babaları tarafından bilinçli bir şekilde öğretilmemiş olduğu bilgisini paylaşmışlardır.¹¹²

Aksaray'a yerleştirilen Çerkesler her ne kadar toplu olarak iskân edilmiş ve aynı mahallede ikamet etmiş olsalar da gelenek ve göreneklere kültürel etkileşimden dolayı değişmiş ya da kaybolmuş olabilir. Dolayısıyla yukarıda değinilen geleneklerin bazılarında Aksaray yerel kültürünün etkisinin görülebileceği gibi bazı Çerkes geleneklerinden de hiç bahsedilmemiş olması muhtemeldir.

Sonuç

Hamidiye Mahallesi, tarihi geçmiş olan bir yerleşim yeri olarak, Aksaray'ın merkezinde yer almaktadır. Mahallenin tarihi geçmiş, demografik özelliği ile ilgili yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamasından dolayı burada, mahallenin tarihi ve Çerkesler ile olan bağlantısı ile ilgili bilgiler

¹⁰⁹ Figen Barış Tosun ile 25. 01. 2017 tarihinde Aksaray Merkez İleri Eczanesinde yapılan görüşme; Maide İleri ile 25. 01. 2017 tarihinde Aksaray Merkez İleri Eczanesinde yapılan görüşme.

¹¹⁰ Cavit Bey, babası İbrahim Bey'in arabasının arkasına “*Çerkesoğlu*” yazısını yazdırdığını aktarmıştır. Bir gün babasının bu arabası ile Ankara'ya gitmiştir. Orada genellikle Aksaraylıların kaldığı otelin önünde park halinde iken bir kişi otele gelip arabanın sahibini sormuş. Babası o esnada otelde değilmiş. Otele akşamüzerine doğru döndüğünde kaldırımda oturan bir kişi ona arabanın sahibini sormuş. Babası kendisinin olduğunu belirtince, adam hemen Çerkesce bir şeyler söylemiş. Bunun üzerine İbrahim Bey Çerkesce bilmediğini söylemiş ve adam bu duruma oldukça bozulmuş, kızarak yanından ayrılmış.

¹¹¹ Cavit Yazar, 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlak Mahallesi'nde yapılan görüşme.

¹¹² Çerkes ailelerinin çocuklarına Çerkesce öğretmemelerinin çeşitli sebepleri olabilir. Kültürlerinin özünü oluşturan topraklardan ayrı kalan Çerkesler zamanla içinde buldukları topluluğun kültüründen etkilenmiş olabilirler. Ayrıca çocukların okullarda Türkçe olarak eğitim almaları ve arkadaşlar arası diyaloglarını bu dil ile sağlamaları etkenlerden bir diğeri olarak düşünülebilir.

ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Aksaray'a iskân edilen Çerkesler ile ilgili daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ve resmi arşivlerde mevcut olmayan özel evraklar gün yüzüne çıkarılmıştır.

Mahallede yaşayan Çerkesler sosyal yaşamlarını kültürel etkileşime kapalı olarak devam ettirmemişlerdir. Elbette kültürel anlamda zorlandıkları, Aksaray'ın yerli halkının kültürlerini yadırgadıkları ya da tam tersi şekilde Aksaraylılar tarafından tuhaf karşılandıkları dönemler olmuştur. Bu vaziyet iki kültür arasında çatışmalara da sebep olmuştur. Ancak zamanla, sahip oldukları kültür ile buradaki kültürler arasında bir etkileşim söz konusu olmuştur. Bununla birlikte coğrafi ve toplumsal şartlar, gibi etkenlerden dolayı kültürlerinin özünü teşkil eden pek çok öğretiyi gelecek kuşaklara aktarma noktasında sıkıntılar yaşamışlardır. Bundan ötürü Çerkeslerin bir kısmı Çerkesce konuşmayı öğrenememiştir. Aynı şekilde anavatanları olan Kafkasya'ya ve oradan Osmanlı topraklarına geliş sürecine dair bugün belleklerde hatırı sayılır bilgilere tesadüf edilememiştir.

Kaynakça

Yayınlanmış Eserler

- Akşın, S., *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 23. Basım, İstanbul 2017.
- Ali Kemal, *Ömrüm*, Yay. Haz. Zeki Kunalp, İsis Yayıncılık, İstanbul 1985.
- Armaoğlu, F., *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- _____, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- Aygün, N., *Nüfus Defterlerinde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845)*, II, T.C. Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2016.
- Bala, M., “Çerkesler”, *İslam Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul 1977, s.375-386.
- Bilge, S. M., “Çerkesler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-I, 2016, s.289-292.
- Can, A, ve Arslan, T., “Aksaray’da Salgın Hastalıklar 1866-1916”, *II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2017, s.144-121.
- Caunce, S., *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Çev: Bilmez Bülent Can, Alper Yalçinkaya, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s.8.
- Çalık, H., “Ömürde Bir Gedik: Ömrüm Üzerine Notlar”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, II, 3, (2016), s.78-83.
- Erkan, S., “Dramatik Bir Sürgün Hikâyesi” *Çerkeslerin Sürgünü 21 Mayıs 1864 (Tebliğler, Belgeler, Makaleler)*, Kafkas Derneği Yayıncılık, Ankara 2001, s.153-177.
- Ersoy, H. ve Kamacı A., *Çerkes Tarihi*, Tüm Zaman Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Gezgin, F., *Ali Kemal Bir Muhalifin Hikayesi*, İsis Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Halaçoğlu, Y., “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, *Osmanlı*, C.IV, Ankara 1999, s.581-586.
- İpek, N., *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- _____, “93 Muhaceratı”, *Osmanlı*, C.IV, Ankara 1999, s. 661-668.
- _____, “Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.VI, 1991, s.97-134.
- Karpat, K. H., *Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, “Avrupalı Egemenliğinde Müslümanların Konumu Çerkeslerin Sürgünü ve Suriye'deki İskânı”, *Çerkeslerin Sürgünü 21 Mayıs 1864 (Tebliğler, Belgeler, Makaleler)*, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara 2001, s.78-111.

- Kaya, Y., *Çerkesler-I- Tarih, Mitoloji, Gelenek*, Dahi Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Konyalı, İ. H., *Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi*, C. I, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1974.
- Kurat, A. N., *Rusya Tarihi*, Türk Tarih kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- Oral, M., “Sultan II. Abdülhamit Döneminde Bir “Çerkes Tarihi” Yazılması Girişimi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VII, S.16-17, 2008, s.71-88.
- Saydam, A., *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yayınları, Ankara 2010.
- Serbes, N., *Benim Yolum Xabze*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2016.
- Sezen, T., *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 2006.
- Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu*, Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2006.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006.
- Tanrıverdi, M., “Kafkasya’da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başları)”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, 2017, s.538-557.
- Thompson, P., *Geçmişin Sesi*, Çev: Şehnaz Layıkel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Tönük, V., *Türkiye’de İdare Teşkilatı*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1945.
- Yılmaz, M., *Konya Vilayetinde Muhacir Yerleşmeleri 1854-1914*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (doktora tezi), Konya 1996.
- _____, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Muhaciri İskân Politikası”, *Osmanlı*, C.IV, Ankara 1999, s.587-602.
- Yörük, D., *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Tablet Kitabevi, Konya 2005.
- Zihni, Z., *Çerkesya’da Terbiye ve Sosyal Yaşayış*, KAF-DAV yayınları, Ankara 2007.

Arşiv Belgeleri

- Düstur*, Tertip:3, I, 21 Mart 1921.
- Salnâme-i Vilayet-i Konya*, Konya Vilayet Matbuatı, (no): 477-501.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 5, 14 Ekim 1920.
- TBMM Kanunlar Dergisi*, I. Dönem, 81. Birleşim, C.1, 14 Ekim 1920.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
- BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 27/52.

BOA, İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 16 /649.

BOA, İrade Hariciye (İ.HR), 319/20566.

BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH), 1374/32; 1296/20; 1200/93898.

BOA, Dahiliye Nezareti Mektûbi Kalemi (DH.MKT), 1778/73; 1371/43; 2361/ 88; 2378/ 117; 1679/119; 2742/86; 1545/4; 1778/38.

BOA, Yıldız Sadaret Resmi Maruzât Evrakı (Y.A.RES), 29/27.

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzâtı (Y.PRK.KOM),3/70; 1/26.

BOA, Yıldız Sadaret Husûsi Maruzât Evrakı (Y.A.HUS), 242/6.

BOA, Şurâ-yı Devlet (ŞD), 1706/7; 1717/24.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.18.01.1.14.2; 30.18.01.02.34.18.7.

Özel Evrak

A. Melahat Kulak Özel Arşivi (MKÖA)

B. Semih Kulak Özel Arşivi (SKÖA)

Sözlü Görüşmeler

Cavit Yazar, 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlakı Mahallesi'nde yapılan görüşme.

Melahat Kulak, 07. 01. 2017 tarihinde Hamidiye Mahallesi'nde yapılan görüşme.

Selahattin Özilli, 07. 01. 2017 tarihinde Aksaray Coğlakı Mahallesi'nde yapılan görüşme.

Semih Kulak, 07. 01. 2017 tarihinde Meydan Mahallesi'nde yapılan görüşme.

Figen Barış Tosun, 25. 01. 2017 tarihinde Aksaray Merkez İleri Eczanesinde yapılan görüşme.

Maide İleri, 25. 01. 2017 tarihinde Aksaray Merkez İleri Eczanesinde yapılan görüşme.

Ekler Listesi

Ek 1: Mahallenin bugünkü durumunu gösterir harita.

Ek 2: SKÖA, Anne Tarafından Çerkes Olan Mehmet Ali Akça'nın Nüfus Cüzdanı.

Ek 3: MKÖA Hamidiye Mahallesi Çerkeslerinden Süleyman Arınç.

Ek 4: MKÖA Hamidiye Mahallesi Çerkeslerinden Süleyman Arınç ve Ailesi.

Ek 5: SKÖA, Hamidiye Mahallesi Çerkeslerinin Nişan Merasiminden.

Ek 6: SKÖA, Çerkes Mehmet Ali Akça'nın 18 Mayıs 1947 Tarihli Düğün Merasimi İçin Yapılan Hazırlıklardan.

Ek 7: SKÖA, 18 Mayıs 1947 Tarihinde Çerkes Hanımlarının Kız Evine Şerbet Merasimi İçin Çerez Götürülürken.

Ek 8: SKÖA, Nakkaş Mahallesi'nde Mukim Çerkes Hanımları.

Ek 9: SKÖ, Hamidiye Mahallesi'nde yetişen Behiye Kulak'ın terzilik yaparken kullandığı Ütü.

Ek 10: SKÖA, Hamidiye Mahallesi'nde Yetişen Behiye Kulak'ın Terzilik Yaparken Kullandığı Dikiş Makinası.

Ek 1: Hamidiye Mahallesi'nin daha önceki durumuna ait harita tespit edilemediğinden, bugünkü durumunu gösteren haritaya Google Maps'ten ulaşılmıştır. Daire içindeki yer, Çerkeslerin yerleştirildiği bölgedir. Bugün bölgenin küçük bir kısmı Hamidiye Mahallesi'nin sınırları dışında kalmaktadır.

T. C.

NÜFUS HUVİYET CÜZDANI

1974
A
Akarye Nüfus Müdürlüğü
No: 371/1
MUSTAFA
B. DİRİCİ
KSPR
KSPR
KSPR

Loğ adı: Aile ismi, yani lâkap ve şöhreti	1 Akça
Adı	Mehmet ali
Babasının adı	Ahmet
Anasının adı	emine
Doğum yeri	Akarye
Doğum taribi	23 Ocak 1335

Ek 2: SKÖA, Anne Tarafından Çerkes Olan Mehmet Ali Akça Nüfus Cüzdanı.

Ek 3: MKÖA, Hamidiye Mahallesi Çerkeslerinden Süleyman Arınç.

Ek 4: MKÖA, Hamidiye Mahallesi Çerkeslerinden Süleyman Arınç ve Ailesi.

Ek 5: SKÖA, Hamidiye Mahallesi Çerkeslerinin Nişan Merasiminden.

Ek 6: SKÖA, Çerkes Mehmet Ali Akça 18 Mayıs 1947 Düğün için Yapılan Hazırlıklardan.

Ek 7: SKÖA, 18 Mayıs 1947 Yılında Çerkes Hanımlarının Kız Evine Çerez Götürürlerken.

Ek 8: SKÖA, Nakkaş Mahallesi'nde Mukim Çerkes Hanımları.

Ek 9: SKÖA, Hamidiye Mahallesi'nde Yetişen Behiye Kulak'ın Terzilik Yaparken Kullandığı Ütü.

Ek 10: SKÖA, Hamidiye Mahallesi'nde Yetişen Behiye Kulak'ın Terzilik Yaparken Kullandığı Dikiş Makinası.